

Gontarenko A. I. The grazhdansko-political organizations and church in totalitarian system of 20th years XX centuries.

In article process of formation of a civil society in Ukraine in beginning XX of century is considered; interaction of the grazhdansko-political organizations and church with the state in during the period after revolution.

Key words: party, trade union, council, civil society, machinery of state, totalitarian mode, church.

Лебедев Д. В.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ПОЛІТИКО-ПРАВОВА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ВЧЕНИХ-ЛІКАРІВ У ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я У ДОБУ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

Участь українських вчених-лікарів у державному відродженні та розбудові самої державності широка і всебічна. Серед них було чимало національно свідомих патріотів, які боролися за самостійну Україну або з піднесенням зустріли революцію і відновлення української державності. Українські лікарі не обмежувались у своїй праці суто фаховою, організаційно-оздоровчою діяльністю чи роботою в медично-науковому секторі державного будівництва. Поруч із лікарями-політиками до будівництва Української держави і системи охорони здоров'я приступило багато лікарів-професіоналів та громадських діячів, що сформувалися у лавах земської, міської й університетської медицини і зробили свій внесок у становлення і розвиток соціальної медицини.

Ключові слова: система охорони здоров'я, українські вчені-лікарі, діяльність, Українська Народна Республіка, патріотизм, медичні організації.

В Україні, яка надовго була позбавлена своєї державності, не існувало умов для такого розвитку медичних наук, як у країн, що її мали. Лікарські наукові організації та установи, навчальні заклади, науково-практичні видання довгий час були переважно в руках російських, польських, австрійських фахівців, використовували їхню мову, орієнтувалися на Петербург, Варшаву, Відень, їхні традиції та пріоритети [1, с. 146].

На початку ХХ століття на українських землях, переважно у Києві, працювали національно свідомі українські вчені-лікарі, котрі створили Медичну секцію Українського Наукового товариства (УНТ, 1910), видавали перші українські медичні часописи, підготували перші українські медичні словники, підручники, монографії, наукові збірники. Багато з них за десятиріччя праці сформували зі своїми учнями та співробітниками потужні наукові центри, які стали першими українськими національними науково-медичними школами. Серед них – отоларингологічна школа проф. О. Пучківського, патолого-анатомічна – П. Кучеренка, гістологічна – О. Черняхівського, Г. Іваницького, офтальмологічна – М. Левітського, акушерсько-гінекологічна – О. Крупського, дермато-венерологічна – О. Тижненка, мікробіологічна – М. Нешадименка, геронтологічна – І. Базилевича, фізіолого-біохімічна – В. Радзімовської та ін.

У Львові були засновані Лікарська комісія Наукового товариства ім. Шевченка і перше українське науково-медичне видання “Лікарський збірник”, ще у 1910–1914 рр. започатковано видання у приватних школах медичних дисциплін українською мовою

(Є. Озаркевич) [7, с. 7].

У Російській імперії, до складу якої входила тоді Україна, провісником державної охорони здоров'я виступив Г. Є. Рейн. Він брав активну участь у громадському житті України. Будучи головним уповноваженим товариства Червоного Хреста у справі боротьби з холерою, Г. Є. Рейн очолив цю роботу в південних губерніях України. У 1910 році з його подання було створено Міжвідомчу комісію для перегляду лікарсько-санітарного законодавства під його ж головуванням.

Ця комісія опрацювала законопроект про створення Головного управління державної охорони здоров'я (ГУДОЗ) на правах самостійного міністерства і його периферійних органів. У проекті державні завдання управління формувалися так: у ГУДОЗі мало зосереджуватися найвище завідування справою охорони народного здоров'я і найвище керівництво у лікарському і санітарному відділенні, усіма заходами, які мали за мету підняти рівень здоров'я і сили населення [6, с. 71].

18 липня 1916 р. на аудієнції у царській ставці Г. Є. Рейну вдалося одержати позитивну резолюцію Миколи II на указі про утворення з 11 вересня 1916 р. Головного управління державної охорони здоров'я і Ради головноуправляючого. "Прогресивний блок" Державної Думи, до якого входили прогресивні націоналісти, кадети та земські лікарі, був проти цього закону і Г. Є. Рейн 22 лютого 1917 р. відкликав законопроект. І все ж він став ініціатором створення Міністерства охорони здоров'я в Російській імперії. Доцільно зазначити, що Г. Є. Рейн 17 років пропрацював професором кафедри акушерства і жіночих хвороб Київського університету [6, с. 72].

Внаслідок низки обставин того часу структура міністерства охорони здоров'я вперше виникла в Австро-Угорщині і першим міністром народного здоров'я став видатний біохімік і український громадсько-політичний діяч І. Горбачевський. Він закінчив Тернопільську гімназію, а потім вчився на медичному факультеті Віденського університету, який закінчив у 1877 р. З 1883 по 1917 рр. І. Горбачевський працював професором Чеського університету в Празі. Протягом кількох років (1889, 1894, 1904, 1911) він обирався деканом медичного факультету, а у 1902–1903 рр. – ректором університету, що свідчить про його високий авторитет. З 1906 р. І. Горбачевський був обраний президентом Віденської Найвищої санітарної ради. Протягом 1911–1918 рр. він був керівником Математично-природничо-лікарської секції Наукового товариства ім. Шевченка (НТШ) [6, с. 70].

Лютнева революція в Російській імперії і створення у Києві у березні 1917 р. Центральної Ради відкрили нову сторінку в історії України. Проголошення Української Народної Республіки та її становлення потребувало від українських національних сил великого напруження і гігантських зусиль. Виникла необхідність вирішення економічних та соціальних проблем, проведення реорганізації та реформи правової системи, системи освіти, науки і культури. У колі перерахованих проблем важливе місце посіло створення системи охорони здоров'я населення України.

Серед українських лікарів було чимало національно свідомих патріотів, які боролися за самостійну Україну або з піднесенням зустріли революцію і відновлення української державності. Поруч із лікарями-політиками до будівництва Української держави і системи охорони здоров'я приступило багато лікарів-професіоналів та громадських діячів, що сформувалися у лавах земської, міської й університетської

медицини і зробили свій внесок у становлення і розвиток соціальної медицини [2, с. 98].

Участь українських лікарів у державному відродженні та розбудові самої державності широка і всебічна. Українські лікарі не обмежувались у своїй праці суто фаховою, організаційно-оздоровчою діяльністю чи роботою у медично-науковому секторі державного будівництва. Вони брали активну участь у політично-громадянському відродженні України [5, с. 280].

Так, при утворенні Центральної Ради до її першого складу увійшли вчені-лікарі: акушер-гінеколог О. Крупський, фтизіатр А. Журавель, хірург Ю. Вороний.

З ініціативи Спілки українських лікарів 12 жовтня 1917 р. у Києві відбувся Всеукраїнський лікарський з'їзд, на якому були широко представлені лікарські та фельдшерські організації України. Перелік заслуханих на з'їзді доповідей свідчить про соціально-медичну спрямованість і намагання лікарів створити в Україні сучасну систему охорони здоров'я: "Загальний стан реформи медико-санітарної справи на Україні" (Є. Дяченко), "Утворення медико-санітарної справи на Україні" (Б. Матюшенко), "Організація судових лікарів в українських судових установах", "Організація подачі медичної допомоги селянам на Україні" (О. Супруненко), "Справа розповсюдження гігієнічних відомостей на Україні" (М. Кудрицький). На з'їзді було створено Всеукраїнську спілку лікарів і обрано її тимчасову Президію [4, с. 67].

Від цивільних лікарів не відставали і військові, які 12-14 жовтня 1917 р. провели також у Києві Всеукраїнський військовий лікарський з'їзд.

16-19 жовтня 1917 р. у Києві був проведений перший Крайовий медично-санітарний з'їзд, на якому зібралися представники лікарів з усієї території України. За ініціативи О. Корчака-Чепурківського на з'їзді була прийнята резолюція про створення Крайової медико-санітарної ради та схвалений її Статут.

Генеральний Секретаріат затвердив Статут Крайової медико-санітарної ради, яка стала першим державним органом охорони здоров'я України. До її складу увійшли Б. Матюшенко (голова), О. Корчак-Чепурківський і Ю. Меленевський [4, с. 67].

Б. Матюшенко зробив значний внесок в організацію медико-санітарної служби УНР і Української держави. Його діяльність, особливо у період формування системи охорони громадського здоров'я України, дає підставу вважати Б. Матюшенка провідним діячем української соціальної медицини.

За попередньою традицією Крайова медико-санітарна рада була перетворена у Головну медико-санітарну управу при Генеральному Секретаріаті внутрішніх справ. Головні медико-санітарній управі належало стежити за тим, аби медико-санітарні відділи різних міністерств погоджували свою діяльність з напрямком санітарної роботи, яка подається Головною медико-санітарною управою. Це вимагало від Головної медико-санітарної управи різнобічної діяльності з організації охорони здоров'я. Одночасно проводилися заходи, спрямовані на опрацювання української медичної термінології, становлення української медичної преси, розвиток української медичної освіти і науки.

При управі було утворено Термінологічну комісію, яку очолив М. Галин. На початку ХХ ст. він працював головним хірургом Київського військового шпиталю, став одним із засновників і найбільш активних членів Українського Наукового

Товариства у Києві (1907 р.), головою його природничо-лікарської секції (1908 р.). 17 лютого 1908 р. М. Галин проголосив першу медичну доповідь українською мовою, яка стала першою українською науково-методичною публікацією в “Записках Українського Наукового Товариства у Києві”. Разом з О. Черняхівським він організував перше медичне видання українською мовою – “Збірник праць медичної секції Українського Наукового Товариства у Києві” – і опублікував три томи цього збірника (1910, 1912, 1913 рр.). Одним із перших М. Галин почав опрацьовувати українську термінологію і очолив термінологічну комісію спочатку при УНР, а потім при Головній медико-санітарній управі і Міністерстві народного здоров'я та опікування [7, с. 251]

15 січня 1918 р. у Києві вийшов з друку часопис “Українські медичні вісті” – перше українське періодичне видання на Наддніпрянській Україні, редакцію якого очолив відомий науковець, лікар-педіатр Є. Лукасевич. Діяльність Є. Лукасевича не обмежувалась лише редакційною роботою. Він – делегат I Українського військового з'їзду, займався організацією Головної військової санітарної управи, брав участь у формуванні Центральної Ради, близько стояв до партії українських соціалістів-федералістів. Навесні 1918 р. він був серед засновників Українського Червоного Хреста [4, с. 68].

Одним із ініціаторів видання наукової медичної літератури українською мовою на Україні був О. Черняхівський, який разом з М. Галиним став редагувати раніше згадане науково-медичне видання “Збірник праць медичної секції Українського Наукового Товариства у Києві”. Вагому роль в утвердженні української мови у медичній науці відіграла доповідь О. Черняхівського “Про наукову і популярну літературу на Україні”, опубліковану в “Українських медичних вістях” у 1918 р. У серпні 1918 р. він взяв активну участь у створенні першого в історії українського медичного факультету в Українському народному (потім державному) університеті у Києві, очоливши у ньому кафедру гістології [7, с. 88].

Разом з О. Черняхівським, одним з організаторів першого українського медичного факультету був його брат Є. Черняхівський, який очолив кафедру клінічної хірургії, а у 1920 р. став першим директором Київського медичного інституту.

Засновником національної вищої медичної школи і медичної науки вважається професор О. Корчак-Чепурківський. Ще у десяти роки ХХ ст. вперше у тодішній Росії О. Корчак-Чепурківський систематизував і прочитав новий курс, який пізніше отримав назву соціальної гігієни та організації охорони здоров'я. Подібного курсу тоді ще не читали в Європі, і тому О. Корчак-Чепурківського можна вважати фундатором соціальної гігієни та організації охорони здоров'я.

Після повалення царизму в 1917 р. О. Корчак-Чепурківський стає організатором Всеукраїнської спілки лікарів, бере участь у виданні першого на Наддніпрянщині українського науково-методичного часопису “Українські медичні вісті”. На Крайовому медично-санітарному з'їзді України, що відбувся у жовтні 1917 р. в Києві, О. Корчак-Чепурківський обгрунтував необхідність утворення Крайового медично-санітарного органу при Генеральному Секретаріаті Української Центральної Ради. З'їзд схвалив проект О. Корчак-Чепурківського і обрав його членом Ради. Він брав активну участь у розбудові державних органів управління медичною справою [7, с. 13].

Отже, політико-правова діяльність українських вчених-лікарів мала велике значення у процесі вдосконалення системи охорони здоров'я в Україні і тим самим сприяла виникненню Міністерства народного здоров'я.

Використані джерела:

1. Ганіткевич Я., Голяченко О. Історія медицини. – Тернопіль, 2004 – С. 146.
2. Ціборовський О. М. Перші кроки до становлення системи охорони здоров'я в незалежній Україні (Доба Центральної Ради). // Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. – 1/2007 р. – С. 98.
3. Радиш Я. Ф. Державне управління охороною здоров'я в Україні: генезис, проблеми та шляхи реформування : монографія. – К. : видавництво УАДУ, 2001. – 360 с.
4. Ганіткевич Я. Історія української медицини в датах та іменах. – Львів, 2004. – С. 67.
5. Пундій П. Українські лікарі. Бібліографічний довідник. – Книга I: Естафета поколінь національного відродження / за ред. Ганіткевича Я. – Львів-Чикаго, 1994. – С. 280.
6. Українські вчені – ініціатори і піонери створення перших в Європі Міністерств охорони здоров'я. // Науково-практичний журнал "Охорона здоров'я України". – № 2(30) – К., 2008.
7. Ганіткевич Я. Українські лікарі-вчені першої половини ХХ століття та їхні наукові школи. Бібліографічні нариси та бібліографія. – Львів, 2002. – С. 7.

Лебедев Д. В. Политико-правовая деятельность украинских учёных-врачей в сфере охраны здоровья в период Центральной Рады.

Участие украинских ученых-врачей в государственном возрождении и развитии самой государственности широко и всесторонне. Среди них было немало национально сознательных патриотов, которые боролись за независимую Украину или с подъемом встретили революцию и восстановление украинской государственности. Украинские врачи не ограничивались в своей работе чисто профессиональной, организационно-оздоровительной деятельностью или работой в медицинско-научном секторе государственного строительства. Наряду с врачами-политиками к строительству Украинского государства и системы здравоохранения приступило много врачей-профессионалов и общественных деятелей, сформировавшихся в рядах земской, городской и университетской медицины и сделали свой вклад в становление и развитие социальной медицины.

Ключевые слова: *система здравоохранения, украинские ученые-врачи, деятельность, Украинская Народная Республика, патриотизм, медицинские организации.*

D. Lebedev. Political and legal activity of Ukrainian scientists-doctors in the field of health protection during Tsentral'na Rada period.

The participation of Ukrainian doctors with scientific degree in the public revival and development of our statehood is wide and diverse. Among them there were a lot of nationally conscious patriots who fought for the independence of Ukraine and welcomed the revolution and the restoration of Ukrainian statehood. Ukrainian doctors were not only engaged in their professional, organizational and recreational activities or work in the medical-scientific sector of state-building. Along with doctors politicians the construction of the Ukrainian State and the health care system was held by a lot of professional doctors, and public figures that had emerged in the regional, zemstvo, city and university medicine and had contributed to the development of social medicine.

Key words: *health-care system, the Ukrainian doctors with scientific degree, the Ukrainian People's Republic, patriotism, medical organizations.*